

Araştırma Makalesi / Research Article

Ortaokul 5. ve 8. Sınıf Türkçe Ders Kitaplarındaki Hikâye Edici Metinlerde İleti Ögesinin İncelenmesi¹

Investigation of the Message Element in the Narrative Texts in the 5th and 8th Grade Turkish Textbooks of Secondary School

Ahmet CİHANGİR  ²

Geliş/Received: 05.02.2024

Kabul/Accepted: 05.07.2024

Öz

Bu araştırmanın amacı, ortaokul beşinci ve sekizinci sınıf Türkçe ders kitaplarında yer alan hikâye edici metinlerde ileti ögesinin nasıl verildiğini incelemektir. Gelişmiş toplumlar incelendiğinde modern birey olmanın başlıca şartlarından birinin güncel durumları ve sorunları iyi anlayarak bunlara uyum sağlayabilme yeteneği olduğu görülmektedir. Bu uyum sağlama süreci ise bireyin üst düzey düşünme becerilerini etkili bir şekilde özümseyebilmesi ile sağlanmaktadır. Modern birey, okuduğu metinleri analitik ve eleştirel okuma becerileri ile ele alabilen ve metnin iletisini bulabilen bireydir. Bu noktada metnin dokusuna işlenmiş iletilerin okuyucuya nasıl verilmesi gerektiği de önem arz etmektedir. Çalışmada literatür taraması modeli kullanılmıştır. Alanda yapılan çalışmalar incelenmiş ve araştırmacıların iletiyi doğrudan ileti ve dolaylı ileti başlığı altında sunduğu göze çarpmıştır. Ancak bu sınıflandırmaların hikâye edici metinleri oluşturan çatışma, karakter, zaman ve mekân gibi öğeleri göz ardı ettiği göze çarpmış, iletinin bu öğeler aracılığıyla sunulduğunu ortaya koyan bir sınıflandırmanın eksikliği hissedilerek yeni bir sınıflandırmaya gidilmiştir. Çalışmada alanda bu yönde bir eksiği kapatmaya yönelik bir sınıflandırma ortaya konmuş ve bu sınıflandırmadan hareketle belirtilen ders kitaplarındaki iletiler incelenmiştir.

Anahtar Kelimeler: Hikaye edici metin, ileti, okuduğunu anlama, analitik okuma, ders kitapları.

Abstract

The aim of this study is to examine how the message element is given in the narrative texts in the fifth and eighth grade Turkish textbooks of secondary school. When developed societies are examined, it is seen that one of the main conditions of being a modern individual is the ability to adapt to current situations and problems by understanding them well. This adaptation process is achieved by the individual's ability to effectively assimilate high-level thinking skills. The modern individual is the individual who can handle the texts he/she reads with analytical and critical reading skills and find the message of the text. At this point, it is also important how the messages embedded in the texture of the text should be given to the reader. Literature review model was used in the study. The studies in the field were examined and it was observed that the researchers presented the message under the title of direct message and indirect message. However, it was noticed that these classifications ignored elements such as conflict, character, time and space that make up narrative texts, and a new classification was made by feeling the lack of a classification that reveals that the message is presented through these elements. In our study, a classification was put forward in order to fill a gap in the field in this direction and the messages in the specified textbooks were analyzed based on this classification.

Keywords: Narrative text, message, reading comprehension, analytical reading, textbook.

¹ Bu çalışma, birinci yazarın Başkent Üniversitesi Eğitim Bilimler Enstitüsünde Prof. Dr. Ahmet DEMİR danışmanlığında hazırlanan yüksek lisans tezinden türetilmiştir.

² Sorumlu Yazar/Corresponding Author, Ankara Hacı Bayram Veli Üniversitesi DİLMER, Ankara, Türkiye. E-posta: ahmetcihangir96@gmail.com, ORCID: 0000-0002-4403-1197

1.GİRİŞ

Günümüz gelişen ve değişen koşulları içinde insanların fiziksel gelişimi kadar ruhsal gelişimi de önem arz etmektedir. Bu gelişimin sağlanmasının önemli bir etkeni de nitelikli eserler aracılığıyla zihnin beslenmesidir. Bir toplumun gelişmesi ve değişmesinin de yine bu nitelikli eserler aracılığıyla sağlanılacağına inanılmaktadır. Mevcut şartlar içerisinde bireylerden beklenen bazı beceriler vardır. Bu becerilerden birisi de “etkili okuma” becerisidir. Etkili okuma becerisi, eserde verilmek istenen/verilen saklı iletiyi bulmayı gerektirir. Bu beceri donanımlı eserler aracılığıyla gelişip var olabilecektir.

Nitelikli eğitim modern toplumların gelişimi için önemli bir gereksinim hâline gelmiştir. Bu gelişim için okulun ve dolayısıyla ders kitaplarında yer alan metinlerin yeri önem arz etmektedir. Nitelikli eğitim için gerekli olan eserlerin nasıl olduğu, ne gibi etmenlerden oluştuğu sorusu da önemlidir. Bu arayışlar ışığında ders kitaplarında yer alacak bir eserde bulunması gereken özelliklerin neler olduğu, okuyucunun bu etmenlere ne denli ulaştığı veya ulaşamadığı incelenmesi gereken bir başlıktır. Her edebi metin bir amaç doğrultusunda yazılır, okuyucu açısından bakıldığında da amaçsız bir okuma düşünülemez. Yazarın vermek istediği amaca “ileti” denmektedir. İletinin metinde nasıl yer alması gerektiği, hangi öğelerin içinde sunulması ihtiyacı gibi konular çalışmamızın temelini oluşturmaktadır. Okuduğunu anlayan ve eleştirel düşünebilen bireyler yetiştirmek için ders kitaplarında kullanılan metinler ve iletileri önem arz etmektedir.

Metin kavramı, Fransızcada dokumak veya örmek anlamına gelen ‘texe’ kelimesiyle ifade edilmektedir. Türkçedeki “tekstil” kelimesinde olduğu gibi metin, dille oluşturulmuş anlamlı bir örüntüyü ve bütünü anlatmaktadır (Güneş, 2013b, s.606). Türk Dil Kurumu (TDK) Türkçe Sözlük’te (TS, 2023) ise metin “Bir yazıyı biçim, anlatım ve noktalama özellikleriyle oluşturan kelimeler bütünü” şeklinde tanımlanmaktadır. Osmanlıca-Türkçe Ansiklopedik Lûgat’ta ise “Bir yazıyı şekil ve noktalama hususiyetleriyle birlikte meydana getiren kelimelerin topu” (Devellioğlu, 2008) olarak tanımlamıştır.

Metin bilgi, olay, olgu, duygu, düşünce ve hayallerin çeşitli şekillerde anlatım ve noktalama özelliklerine göre belli bir bütünlükte bir araya getirildiği yapılardır. Bu yapılara yerleştirme işlemi yığma, peş peşe sıralama şeklinde değil, mantıklı ve tutarlı bir düzenleme ile gerçekleştirilir (Güneş, 2013b). Günay (2003)’a göre metin “belirli bir bildirişim bağlamında bir ya da birden çok kişi tarafından sözlü veya yazılı olarak üretilen bir dil dizgesi bütünü” olarak tanımlamaktadır. De Beaugrande ve Dressler (2002) ise dili, içinde seçenekler bulunduran sanal bir sistem olarak tanımlarken metni ise dil repertuarlarında bulunan seçeneklerin belli bir yapıya bağlı olarak kullanıldıkları gerçek bir sistem olarak tanımlar. Verilen açıklamalardan hareketle metnin öne çıkan temel özelliğinin dil aracılığıyla farklı öğeleri belirli bir bütünlük içerisinde bir araya getirme ve bir örüntü oluşturmaya dayandığıdır.

Güneş metni tanımlarken cümlelerin arka arkaya anlamsal bir bağlantı kurularak sıralanmasından, düşünce birimleri olarak nitelendirilebileceğimiz paragrafların oluştuğundan bahseder. Ona göre paragraflar arasında dil, düşünce ve anlam birliği sağlanır ve paragrafların bir araya getirilmesinden de metin (makale, fıkra, söyleşi, deneme, hikâye, roman vb.) oluşur. Her metnin bir ana düşüncesi vardır. Her metin belirli bir amaçsallığa dayalı olarak bir duygu, düşünce, istek ya da olayı anlatma aracı olarak ortaya çıkar (2013a, s.2). Metinler ait oldukları türe özgü belirli özellikler taşımaktadır. Bu durum metin türlerinin okuyucu tarafından ayırt edilebilmesine ve okuyucunun nitelikli bir okuma yapabilmesine olanak sağlar.

Metin türleri, bireylere okudukları yazıların biçimleri ve özellikleri hakkında bilgi vermek amacıyla oluşturulmuştur. Metin türlerini bilme, okuduğunu anlamayı kolaylaştırır (Peregoy ve Boyle, 2000). İlgili literatür ele alındığında metinleri tür açısından ele alan pek çok farklı

yaklaşım olduğu görülmektedir. Genel olarak metin türleri bilgilendirici ve hikaye edici olarak sınıflandırılmıştır (Demirel, 1992). Bilgilendirici metinler yahut öğretici metinler genellikle açıklayıcı ve tartışmacı anlatım biçimlerine yer veren, gerçek yaşamda kullanılabilir bilgileri, iletileri sunan metin türüdür. Bu tür metinlerde amaç sunmaktır, bu sebeple kelimeler somut anlamlarıyla kullanılır. Hayal gücünün payı az, üslup kaygısı ise arka plandadır (Özdemir, 1983, s.37; Özdemir, 2005, s. 37). Bu tür metinlerde verilmek istenen mesajın doğrudan okuyucuya ulaştırılma amacı gözetildiği sonucuna varılmaktadır.

Hikâye edici metinler hikâye grameri adı verilen tek bir yapısal örneğe sahiptirler (Williams, 2005, s. 7). Horiba hikaye edici metinlerin içerisinde oldukça tutarlı, tahmin edilebilir ve sebep-sonuç ilişkisine dayalı bir yapı olduğundan bahsetmektedir (2000, s. 228). Temizkan ve Atasoy ise bu yapının hikâyeyi oluşturan karakterlerin ve içinde bulunulan durumun anlatıldığı serim; hikâyeyi hareketleyici olayları meydana getiren düğüm ve sona ulaşılan çözüm bölümünü içerdiğinden bahseder (2014, s. 213). Günay hikâye edici metinleri ‘romanesk metin türü’ başlığı altında ele almıştır. Romanesk metin türünü roman, kısa öykü, masal, söylence (efsane) olarak sınıflandırmıştır (2003). Son yapılan alanyazın çalışmaları incelendiğinde metin türlerinin de değişime uğradığı ve yeni türlerin ilgili tasnife girdiği görülmektedir. Şiir öykü (mensur şiir), manzum hikâye, küçürek öykü (mensur şiir) gibi türlerin de var olduğu sonucuna ulaşılmaktadır. Türü ne olursa olsun her hikaye edici metnin okuyucuya ulaştırmak istediği bir iletisi vardır.

İletilerin en verimli biçimde gönderilebilmesi için gerekli vasıta dildir. Aksan (2000)’a göre insandan karıncaya kadar her varlığın bir bildirişime, haberleşme dizgesine ihtiyacı bulunmaktadır. Yalçın ve Şengül bu dizge ve iletilerin aktarım vasıtasının dil olduğunu vurgulamaktadır (2007). Bu durum, dil ile ileti (mesaj) arasındaki bağlantıyı ortaya koymaktadır. Yani dil olmadan ileti, dolayısıyla anlam meydana gelemez. O halde metin temel malzemesi dil olan, bildirişim amaçlı oluşturulan ve pek çok bileşenden meydana gelen organik bir bütünlüktür. Metin denilen örüntünün ana bileşenlerinden birisi de doğal olarak iletidir.

Her edebi eserde sanatçının açık veya kapalı/örtük biçimde metinde kurguladığı/yapılandığı, metne yerleştirdiği bir amaç, bir ileti, bir fikir veya bir öz vardır (Kuşdemir ve Katrancı, 2016, s. 252). Edebî metinlerde ileti, sanatçının etkileyici bir dil aracılığıyla okurda yaratmak ya da oluşturmak istediği duygu ve düşünce olarak tanımlanabilir (Sever, 2017, s. 140). Beyreli vd. (2017) her metnin bir amacı olduğuna dikkat çeker. Türü ne olursa olsun her metinde, iletilmek istenen temel bir düşünce, bir duygu vardır. Okuyucuda bir duygu ya da düşünceyi uyandırmak ya da okuyucuyu bir duygu ya da düşünceye sevk etmek başlıca amaçtır (s. 42). Dil aracılığıyla verilmek istenen bu duygu ve düşüncelerin incelenmesi edebî metinlerde -dolayısıyla hikâye edici metinlerde- ileti kavramını hem veriliş/sunuluş biçimine göre hem de tematik alana göre (taşıdığı değerler, kavramlar vb.) ele almayı mümkün kılmaktadır.

İleti kavramı, TDK Türkçe Sözlük’te “yazı veya sözle verilen, gönderilen bilgi, mesaj” (TS, 2023) şeklinde açıklanmaktadır. Sever’e göre ileti “yazarın okurla paylaşmak istediği asıl düşünce” (2017) olarak tanımlanmaktadır. Kaplan, iletiyi amaçsallıkla ilişkili olarak gönderen ile alan arasındaki alanda beliren ana düşünce olarak açıklar (2013, s. 107). Cesur ve Baş’a göre edebi eserlerin yazılış amaçlarından en önemlisi ileti veya başka bir ifadeyle mesajdır (2015, s. 61). Verilen tanımlardan hareketle ileti kavramının sıklıkla mesaj ve ana fikir/ana düşünce kavramlarıyla birlikte/yerine kullanıldığı ve metnin temelini oluşturan öge olduğu sonucuna ulaşılmaktadır. İleti ögesiyle ilişkili olarak ana fikir kavramını TDK Türkçe Sözlük’te incelediğimizde “bir yazının temeli olan asıl düşünce, ana düşünce” (TS; 2023) tanımına ulaşmaktayız.

İleti, iletişim kavramına da göz atmayı gerektirir. İletişimin temelinde ileti verme amacı, mesaj kaygısı bulunur. İletişim, en genel tanımla “duygu, düşünce veya bilgilerin akla gelebilecek her türlü yolla başkalarına aktarılması, bildirişim, haberleşme, iletişim” olarak tanımlanmaktadır (TS, 2023). Babacan (2009)’a göre iletişimin başlıca amacı zihinler arasında ortak bir algı ve alımlama oluşturmaktır. Her iletişim etkinliğinde, seçilen hedef kitleye yönelik olarak verilmek istenen bir mesaj vardır. (s.18). Zıllıoğlu (2007, s. 94) mesajın gönderici ile alıcı arasında aktarılan bir iletişim ögesi olduğunu belirtir. İleti, gönderici ile hedef kitle arasında sürekli dönüşen, değişen, başkalaşan ve yeniden biçimlenen bir bildiri demeti olarak düşünülebilir. Göndericinin iletmek istediği sözel, görsel-işitsel ürüne ise mesaj (ileti) denir. Mesajın iletimi sonunda iletişim gerçekleşir.

İleti ögesinin okurlara nasıl verildiği/sunulduğu meselesi hikâye edici metinleri incelerken ele alınması gereken en önemli konulardan biridir. Okuduğunu anlama bağlamında iletinin nasıl verildiği/sunulduğu meselesi ve okurun iletiye nasıl ulaştığıyla ilgili konu, metnin yüzey yapısı ve derin yapısıyla da ilişkili olarak okuma sürecinin temel olgularındandır. İleti ögesinin “doğrudan (açık)” ya da “dolaylı (örtük/kapalı)” verilmesi bu noktada kilit rol oynamaktadır. Özdemir (1983) iletinin metnin dokusuna sindirilmesi gerektiğini savunur. Ona göre örtük ileti gizli bir anlam, gizli bir öz yüklemektedir (s. 16). Bu durumda metnin yazarı kadar okuyucusuna da metne gizlenmiş mesajı bulmak açısından önemli bir görev düşmektedir. Bu durum özellikle ders kitaplarında öğrencilerin okuduğunu anlama ve eleştirel okuma becerilerine katkıda bulunacaktır.

Her hikâye edici metnin vermek istediği bir amacı olduğu düşünülürse eğitsel ileti kavramına da dikkat çekmek gerekir. Kaplan’a göre eğitsel ileti kavramı, bireylerin; yaşantısındaki değerlerin kazanılmasında etkili olan olumlu yönde davranış değişikliği meydana getirmek amacıyla hedef kitleye verilen iletilerdir (2013, s. 107). Akçay (2015) eğitsel iletileri sunuluş biçimlerine ve amaçlarına göre şu şekilde tasnif etmektedir:

- 1) Sunuluş biçimlerine göre iletiler
 - (a) Doğrudan aktarılan iletiler
 - (b) Dolaylı aktarılan iletiler
- 2) Amaçlarına göre iletiler
 - (a) Kişisel gelişimi destekleyen iletiler
 - (b) Toplumsal gelişimi destekleyen iletiler
 - (c) Dinî gelişimi destekleyen iletiler
 - (d) Ulusal düşüncenin gelişimini destekleyen iletiler
 - (e) Evrensel düşüncenin gelişimini destekleyen iletiler (s. 12-14).

Demirel (2010a) ise yaptığı sınıflandırmada iletileri aktarma (veriliş/sunuluş) biçimlerine göre üçe ayırmıştır. Kesin bir yargıya varmaksızın metnin derinlerine ve okurun şuur altına göndermelerde bulunan iletileri örtük ileti; kesin genellemeye, tecrübeye dayalı sonuçların verildiği iletileri doğrudan ileti; yazar tarafından kahramanlar adına söylenmiş iletileri ise dolaylı ileti olarak nitelendirmiştir (s. 59-60). Genel olarak alanyazında yapılan tasnifler bu iki çalışmada dikkate sunulan kavram ve tasniflerle örtüşmektedir.

Söz konusu edebî eserler ve dolayısıyla da hikâye edici metinler olunca ileti ögesiyle ilişkili olarak metnin yapısındaki diğer öğelere de bakmak gerekir. Çünkü hikâye edici metinlerde ileti ögesi; karakterler (tutum, eylem, davranış, konuşmalar vb.), olaylar, çatışma, zaman, mekân vb. öğeler aracılığıyla da okuyucuya taşınır. Bu öğeler, hikâye edici metinlerde ileti ögesini anlamlı

kılan ögelerdir ve iletinin okuyucuya taşınmasında çeşitli işlevleri yerine getirirler. Hatta çatışma ögesi, her hikâye edici metinde ileti için ipucu sağlayan en önemli ögedir. Bu bakımdan çatışma ögesinin ister doğrudan ileti verme ister dolaylı ileti verme olsun her durumda metnin iletisinin verilisinde/sunuluşunda etkin bir işlev üstlendiğini ifade etmek gerekir.

Edebi eserlerde konuyu yapılandıran ögeler, olay ve çatışmalardır. Olaylar bir kurgu doğrultusunda çatışmalarla gerçekleşir. Bunlar kişi-kişi çatışması, kişi-toplum çatışması, kişi-doğa çatışması ve kişinin kendisiyle yaşadığı çatışmadır (Sever, 2017, s. 127-136). Bir hikâyede zaman ve mekân olaydan bağımsız olabilir ancak karakter (kişi) -doğa olayları hariç- olaydan bağımsız olamaz (Stevick, 2004, s. 162). Bu bakımdan hikâye edici metinlerde bir diğer temel öge ‘karakter’ ögesidir. Bir karakter fiziksel, psikolojik, tipik, sosyal, kültürel vb. özellikleri üzerinden tanıtılır.

Sever (2017), edebî eserde karakteri; sanatçının yaratmış olduğu, onu duygu ve düşünce yönleriyle geliştirdiği, deneyimiyle ve kendine özgü duyarlılığı ile biçimlendirdiği kişilik olarak tanımlar. Çağlayan (2013) da karakterin doğuştan insanda bulunmadığını, sosyal çevreyle birlikte sonradan kazanıldığını belirtir (s. 106). Bu bakımdan hikâye edici metinlerde kişilerin karakter oluşumunda sosyal çevrenin dolayısıyla mekânın etkisi yadsınamaz. Örneğin Helimoğlu Yavuz (2009) masallardaki kadın rollerini “akıllı, vefalı kadınlar; kıskanç ve iftiracı kadınlar, kötü kalpli üvey anneler, tacize uğrayan kadınlar, eşlerine ihanet eden kadınlar, yalan ve kurnazlıkla mutluluğa ulaşmak isteyen kadınlar ve akılsız, beceriksiz, sağduyusuz kadınlar” (s.71-91) olarak sınıflandırmıştır. Bu sınıflandırmadan yola çıkarak olumlu ve olumsuz toplumsal rollerin karakterlerin kişilikleri, eylemleri, vb. gibi olgular üzerinden verildiği sonucuna ulaşılabılır. Bu da karakterlerin taşıdıkları özellikler itibarıyla iletinin okuyucuya taşınmasında etkin rol üstlenebildiklerini gösterir.

Edebî eserlerin yapı unsurlarından bir diğeri de mekândır. İnsan yaşadığı mekândan ayrı düşünülmeceği gibi insan karakterini etkileyen de yine mekândır. Kahramanın içinde bulunduğu mekândan hareketle eylemleri hakkında çıkarımlarda bulunabilir (Yeşilyurt, 2018, s. 196). Mekân açısından bakıldığında ülke, şehir, köy, gibi dış mekanların yanı sıra psikolojik ve tarihî çevreler de bulunabilir. Romanlarda mekânların detaylıca verilmesinin sebebi hem okurun canlandırması hem de karakterin ruh dünyasını yansıtması içindir. Zaman ise olayın anlatıldığı devri yansıtması yönünden önemlidir. (Bulut ve Yıldız, 2009). Dolayısıyla hikâye edici bir metinde kişilerin tıpkı gerçek yaşamda olduğu gibi zaman ve mekânla çepeçevre kuşatıldığını ve hem zaman hem de mekânlarla ilişkileri bakımından sunulduğunu ifade etmek gerekir. Bu çerçevede hikâye edici metinlerde ileti ögesinin dolaylı biçimde verilmesinde kişiler ve olay örgüsü gibi zaman ile mekân ögesinin de önemli bir görev üstlendiğini söyleyebiliriz. Yazarın bu ögeler aracılığıyla okura ulaştığı sonucuna da ulaşılmaktadır.

Bu bölümde dikkate sunulan tasnifler, değerlendirmeler ve ileti verme ile ilgili alanyazında kullanılan kavramlar dikkate alınarak bir sentezlemeye gidilebilir ve hikâye edici metinlerdeki ileti ögesinin incelenmesi amacıyla şöyle bir tasnif kullanılabilir:

1. Sunuluş Biçimlerine Göre İletiler

1.1. Doğrudan Verilen İletiler

1.1.1. Anlatıcının Ağzından Verilen İletiler (Anlatma yoluyla)

1.1.2. Kahraman(lar)ın Ağzından Verilen İletiler (Konuşma/Konuşturma yoluyla)

1.2. Dolaylı Verilen İletiler

1.2.1. Kahraman(lar) Aracılığıyla Verilen İletiler

1.2.1.1. Kahraman(lar)ın fiziksel özellikleri aracılığıyla verilen iletiler

- 1.2.1.2. Kahraman(lar)ın konuşma, eylem, tutum ve davranışları aracılığıyla verilen iletiler
- 1.2.1.3. Kahraman(lar)ın içsel süreçleri ve duygu durumları aracılığıyla verilen iletiler
- 1.2.1.3. Kahraman(lar)ın dünya görüşü, olaylara/durumlara bakış açısı ve entelektüel/kültürel/sosyal yönleri aracılığıyla verilen iletiler
- 1.2.1.4. Kahraman(lar)ın kişilik ve tipik özellikleri aracılığıyla verilen iletiler
- 1.2.1.5. Kahraman(lar)ın fiziksel özellikleri aracılığıyla verilen iletiler
- 1.2.1.6. Kahraman(lar)ın hedef, amaç ve motivasyonları aracılığıyla verilen iletiler
- 1.2.2. Çatışma(lar) Aracılığıyla Verilen İletiler (Bütün hikâye edici metinlerde çatışma, ana fikir/ileti için temel öğedir)
- 1.2.3. Mekân (mekânsal öğeler), mekân-insan ilişkisi ve betimlemeler aracılığıyla verilen iletiler
- 1.2.4. Zaman ve zaman-insan ilişkisi aracılığıyla verilen iletiler

2. Tematik Alanlara (Kavramlar/Olgular/Değerler) Göre Verilen İletiler

- 2.1. Kişisel Gelişime (Entelektüel, Kültürel, Toplumsal, Akademik vb.) Dayalı Verilen İletiler
- 2.2. Toplumsal Yaşama Dayalı Verilen İletiler
- 2.3. Etik/Ahlaki/İnsani Kavramlara/Olgulara/Değerlere Dayalı Verilen İletiler
- 2.4. Kültürel/Ulusal Kavramlara/Olgulara/Değerlere Dayalı Verilen İletiler
- 2.5. Diğer Kültürlere/Uluslara (Kültürel Çeşitliliğe) ve Medeniyetlere Yönelik Verilen İletiler
- 2.6. Doğa ve Evrene Yönelik Verilen İletiler (Cihangir ve Demir, 2023).

Alanyazın incelendiğinde gözümüze çarpan eksikliklerin ortaya koyduğumuz bu tasnif sayesinde giderileceğini düşünmekteyiz. Bunun yanı sıra tasnifin, araştırmacıların eser incelemesinde daha kapsamlı olması bakımından yol göstereceğine düşünmekteyiz. Yine bu tasnifi çalışmamızın “BULGULAR” bölümünde ders kitaplarını incelerken kullanacağız.

Okuma eylemi, basılı veya yazılı sözcükleri duyu organları ile alımlama, algılama ve yorumlama süreci olarak tanımlanmaktadır. Başka bir deyişle okuma, yazar ile okur arasındaki iletişimi sağlayan bir iletişim sistemi; okullarda verilen eğitimin anahtarını oluşturan bir öğrenme basamağı ve sözcük ile düşüncüyü anlamlı bir bütün hale getirebilen bilişsel, duyuşsal ve devinişsel boyutlu bir gelişim izlencesidir (Özkan ve Başkan, 2020).

Okuma becerisi bilgi toplumunda yaşayan modern bireyin karşılaştığı sorunları çözmesi için temel bir araçtır. Birey ilkokulun ortasından hayatının geri kalanına dek öğrenci zamanının büyük bir kısmını okumaya ve okuduğu metindegileri anlamaya ayırmaktadır. Bu yetenek öğrencinin açıklayıcı metinlerde sunulan ana fikirleri veya temaları anlamalarını ve hatırlamalarını gerektirir (Stevens vd., 1991, s. 8). Bu sayede okuyucu faydalı bir biçimde elindeki eserden yararlanabilecektir. Ancak bu fayda okurun eleştirel okuma becerisinin ne denli kuvvetli olduğuna bağlıdır.

Eleştirel okuma, okuduğunu anlama becerisinin temel amaçlarından biri olarak tanımlanırken okuduğunu anlamada üst bilişsel becerileri amaçlayan her türlü okuma sürecine göndermede bulunan bir kavram olarak kullanılmaktadır. Eleştirel okumanın diğer okuma türlerinden farkı daha üst düzey bir okuma türü olmasıdır. Eleştirel okuma ile okunan metnin özümmlenebilmesi ile okuma hızının geliştirilmesi hedeflenmektedir. Bu sayede eleştirel okuyucu da metnin hangi amaçla yazıldığının üzerinde durabilir. Okuduğu metnin özüne iner, metinde verilenleri yargılar, parçaları benzetir, bağ ve bağlantılar kurar, genellemeler yapar, bütünü basite indirger;

yanlıklarına doğrularına bakar. Eleştirel okuyuculuk geliştirilebilen bir yetenektir. Bu geliştirmenin temeli ana fikri doğru anlayabilmek ve verilmek istenen gizli mesajları yakalayabilmekle sağlanır. Bunun yanı sıra pek çok yan yöntemle de bu yetenek geliştirilebilir (Çetindağ, 2017, s. 172-173).

Küreselleşen dünyada düşünme becerisi zorunlu ancak eğitim açısından bireye tek başına yetersiz kalan bir yetenektir. Artık üst düzey düşünme becerilerini kullanabilen bireyler donanımlı olarak kabul edilmektedir. Bunun temel şartı da eleştirel düşünme becerisine sahip olunmasıdır (Söylemez, 2018). Arıcı (2018), eleştirel okumanın metinle iletişimsel bir etkileşim içine girilmesi olduğunu belirtir. Ona göre yazarın ilettiği iletiyi alımlama edimidir. Bu edim sayesinde metinden çıkarılan fikir, kavram ve teorileri ayırt etme ve yoğun bir odaklanma süreci içerisinde elde edilen bilgi ile düşüncelerin özümsemekle değerlendirilmesine kaynaklık edilebilmektedir (s. 52). Bu bakımdan eleştirel okumanın temel hedeflerinden başlıcası metnin iletisine ulaşmaktır. Metni analitik bir eylemsellikle okumak, metnin bileşenleri arasındaki ilişkileri ortaya koymak ve çeşitli öğeler üzerinden anlamlı kılınan ileti ögesine dair çıkarımda bulunmak eleştirel okuma açısından zaruri bir okuma edimidir.

Okuma etkinliğinden beklenen temel görev okunan metni anlamadır. Okuduğunu anlama öğrenciyi sosyal hayat, iş hayatı vb. durumlarda başarıya ulaştırmak için yardımcı bir kritik yetenektir. Yazarın açıktan veya gizli bir şekilde kurguladığı/yapılandırdığı bir ileti, bir amaç vardır. İyi bir okuyucudan beklenen açık veya gizli bir biçimde verilen okuduğu metindeki bu iletiyi bulmasıdır. Ana fikir (ileti) ile okuduğunu anlama becerisi arasında doğrudan bir ilişki bulunmaktadır (Biancarosa ve Snow, 2006). Bu bakımdan iletiyi bulabilen öğrenci okuduğunu anlama noktasında başarılıdır sonucuna ulaşılabilir.

Elder ve Paul (2004), insan zihninin düşünme, hissetme ve isteme olmak üzere üç temel işlevinin olduğunu belirtir. Bunların içinde düşünme, zihinle ilgili olan kısımdır. Yaşam olaylarını anlamlandırmaktadır. Durumları, ilişkileri ve problemleri tanımladığı fikirler yaratır. Güneş (2012), düşünmenin bilgi edinme, anlama ve öğrenme sürecinin en önemli bileşeni olduğunu belirtir. Ona göre düşünme bilgileri sorgulama, değerlendirme ve yeni bilgiler üretme çalışmalarının temelini oluşturur (s. 128). Nickerson (1998), düşünmeyi içinde bulunan çevreyi ve dünyayı anlamak için amaçlı, sistemli ve etken şekilde yürütülen bir zihinsel işlem olarak tanımlamaktadır. Ona göre bu süreç içerisinde inceleme, birleştirme, karşılaştırma, soyutlama, genelleme gibi pek çok işlem yapılır. Bu işlemler sonucunda ortaya çıkan ürüne ise düşünce denir.

Günümüzde dünyadaki gelişmelere paralel olarak eğitim de ilerlemekte ve gelişmektedir. Artık düşünme tek başına yetmemekte, üst düzey düşünmenin işe koyulması gerekmektedir. Üst düzey düşünme bireylerin neyi düşündüklerinden çok okuduklarını nasıl düşündüklerine yoğunlaşan bir beceridir. De La Garanderie, üst düzey düşünmenin bireyin kendi düşünme süreçlerini fark etmesi, kontrol etmesi ve geliştirmesini içeren düşünme olduğunu belirtir. Düşünme üzerine düşünme, bu aşamaları izleme ve yönetme işlemlerini içerir (1990; Akt. Güneş, 2021).

Üst düzey düşünme becerilerine Bloom Taksonomisinde de önemle dikkat çekilir. Alt düzey düşünme becerileri Bloom Taksonomisinde bilgi (hatırlama), kavrama (anlama) ve uygulama basamaklarını temsil ederken üst düzey beceriler ise analiz (analiz etme), sentez (yaratma) ve değerlendirme basamaklarını içermektedir. Bilgi (hatırlama) düzeyi “tanımlama, hatırlama, söyleme, yazma” gibi özellikler ile ilgilidir. Kavrama (anlama) düzeyi çevirme, yorumlama ve öteleme aşamalarından oluşmaktadır. Çevirme bir bilgiyi saptırmadan başka bir formata dönüştürmektir. Yorumlama bilgiyi saptırmadan özetleme, ana fikir bulması, açıklama yapması ile ilgilidir. Öteleme ise eldeki verilerden hareketle önce ve sonrasında olanlarla ilgili tahmin etmesi ile ilgilidir. Uygulama basamağında kişi elindeki bilgiden hareketle bunu gerçek hayatta

karşılaştığı bir problem üzerinde uygular. Analiz (analiz etme) basamağı, bütün halindeki bilgiyi parçalara ayırması ve ile ilgilidir. Sentez (yaratma) basamağı ise analiz basamağında ayırdığı parçaları birleştirerek özgün bir bütün oluşturmasıdır. Değerlendirme basamağında ise yapılan işlemleri bir ölçüt odağında yorumlaması, eleştirmesi ve yargıda bulunmasıdır (Ay, 2005). İyi bir okuyucunun okuduğu metne özellikle analiz etme, değerlendirme ve yaratma basamaklarına eş gelen bilişsel eylemlerle yaklaşması ve metni eleştirel ve analitik bir düşünme eylemiyle anlamlandırması beklenmektedir. Dolayısıyla öğrencilerin de bu bilişsel özelliklere sahip olmaları amaçlanmalıdır.

Eleştiri kavramı TDK Türkçe Sözlük'te "Bir insanı, bir eseri, bir konuyu doğru ve yanlış yanlarını bulup göstermek amacıyla inceleme işi, tenkit; (felsefî manada) özellikle bilginin temellerini ve doğruluk durumunu inceleme, sınama, yargılama' olarak tanımlanmaktadır." (2023) şeklinde tanımlanmaktadır. Eleştirel düşünme ise bir düşünceyi geliştirmek amacıyla inceleme ve değerlendirme sanatıdır. Herkes düşünür ancak düşünceye sorgulayıcı bir biçimde yaklaşmak, değerlendirmek, yorum yapmak ve karar vermek eleştirel düşünmeyi oluşturur (Güneş, 2012). Özden'e (2005) göre eleştirel düşünme aktif, bağımsız, yeni fikirlere açık olmayı, düşünceleri destekleyen delil ve nedenleri dikkate almayı, organizasyonu gerektirir.

Bu bakımdan günümüzde bilginin yaygınlaşması, okunanların bir süzgeçten geçmesi gerekliliğini beraberinde getirmiştir. Bu noktada bireylerin eleştirel okuma yapması önemli bir ihtiyaç olarak kendini göstermektedir. Eleştirel düşünme ve eleştirel okuma yeterliliklerinin sağlanmasında ileti odaklı anlamlandırma önemli bir işlevi yerine getirir. Dolayısıyla metinlerde iletinin nasıl verildiği/sunulduğu önemle üzerinde durulması gereken bir konudur. Ancak bu şekilde etkili bir okuma gerçekleştirilebilir ve okuyucu yazarın vermek istediği mesajları algılayabilir. Bunun sonucunda da birey, modern toplumların en önemli gerekliliklerinden birini kazanmış olur.

2. YÖNTEM

Bilişsel gelişim açısından incelendiğinde beşinci ve sekizinci sınıfa denk gelen yaş gruplarını incelemenin araştırmanın konusuna uygun olduğu düşünülmüştür. Orta çocukluğun bitişi ile ergenliğin başlangıcı olarak kabul edilen bu iki yaş grubunu ele almanın eğitsel gelişim ve farklar noktasında araştırmaya katkıda bulunacağı düşünülmektedir. Çalışmada oluşturulan sınıflandırmayı beşinci ve sekizinci sınıf ders kitabında yer alan hikâye edici metinlerdeki ileti ögesi üzerine uygulayarak iletinin metinlerde nasıl yer alması gerektiğini ele alınmıştır. Bu doğrultuda çalışma 2022-2023 eğitim ve öğretim yılı Milli Eğitim Bakanlığı tarafından kullanılan 5. ve 8. sınıf Türkçe ders kitabı ile sınırlandırılmıştır. Çalışma, bir nitel araştırma niteliği taşımaktadır ve dokümana dayalı veriler inceleneceğinden doküman analizi yöntemine göre esas alınmıştır.

2.1. Etik Kurul Onayı

Bu araştırmanın kavramsal çerçevesinin hazırlanması, verilerin toplanması, verilerin analizi ve yorumlanması aşamalarının tamamında etik kurallara uygun hareket edilmiştir. Karşılaşılabilecek tüm etik ihlallerde ANKAD Dergisi Yayın Kurulunun hiçbir sorumluluğu bulunmamaktadır. Tüm sorumluluk yazarlara aittir. Bu çalışmanın ANKAD Dergisi dışında herhangi bir akademik yayın ortamına değerlendirme için gönderilmemiş olduğunu taahhüt ederim. Yapılan bu çalışmada "Yükseköğretim Kurumları Bilimsel Araştırma ve Yayın Etiği Yönergesi" kapsamında uyulması belirtilen tüm kurallara uyulmuştur. Yönergenin ikinci bölümü olan "Bilimsel Araştırma ve Yayın Etiğine Aykırı Eylemler" başlığı altında belirtilen eylemlerden hiçbiri gerçekleştirilmemiştir. Bu çalışmada kamuya açık bir kaynak olan Milli Eğitim Bakanlığı tarafından kullanılan 5. ve 8. sınıf Türkçe ders kitapları taranarak *doküman analizi* tekniği kullanıldığı için etik kurul izni gerektirmemektedir.

3. BULGULAR

Çalışmamızın bu bölümünde ortaokul beşinci ve sekizinci sınıf Türkçe ders kitaplarında yer alan hikâye edici metinlerde ileti ögesi “Giriş” bölümünde ortaya konan tasnif aracılığıyla “veriliş/sunuluş biçimine göre” incelenecektir. Elde edilen bulgular tablollaştırılarak ortaya konulacak ve yorumlanacaktır. Ele alınacak olan ilk tabloda beşinci sınıf Türkçe ders kitabındaki iletiler incelenecek ve yorumlanacaktır. Ardından ikinci tabloda sekizinci sınıf Türkçe ders kitabında yer alan iletiler incelenecek ve yorumlanacaktır.

Tablo 1. Beşinci Sınıf Türkçe Ders Kitaplarındaki Hikâye Edici Metinlerde İleti

	İlk Ders	Çocuk ve Baloncu	Mustafa Kemal’in Kağnısı	6 Mart 1915 Gecesi	Bir Temmuz Gecesi	Şahin Bey	Bu Nehir Bizim
1.1. Doğrudan Verilen İletiler							
1.1.1. Anlatıcının Ağzından Verilen İletiler (Anlatma yoluyla)							
1.1.2. Kahraman(lar)ın Ağzından Verilen İletiler (Konuşma/Konuşturma yoluyla)				+	+	+	
1.2. Dolaylı Verilen İletiler							
1.2.1. Kahraman(lar) Aracılığıyla Verilen İletiler							
1.2.1.1. Kahraman(lar)ın fiziksel özellikleri aracılığıyla verilen iletiler							
1.2.1.2. Kahraman(lar)ın konuşma, eylem, tutum ve davranışları aracılığıyla verilen iletiler		+	+				+
1.2.1.3. Kahraman(lar)ın içsel süreçleri ve duygu durumları aracılığıyla verilen iletiler	+						
1.2.1.4. Kahraman(lar)ın dünya görüşü, olaylara/durumlara bakış açısı ve entelektüel/kültürel/sosyal yönleri aracılığıyla verilen iletiler	+						
1.2.1.5. Kahraman(lar)ın kişilik ve tipik özellikleri aracılığıyla verilen iletiler			+				
1.2.1.6. Kahraman(lar)ın hedef, amaç ve motivasyonları aracılığıyla verilen iletiler		+					+
1.2.2. Çatışma(lar) Aracılığıyla Verilen İletiler (Bütün hikâye edici metinlerde çatışma, ana fikir/İleti için)	+	+	+				+
1.2.3. Mekân (mekânsal öğeler), mekân-insan ilişkisi ve betimlemeler aracılığıyla verilen iletiler							
1.2.4. Zaman ve zaman-insan ilişkisi aracılığıyla verilen iletiler							

Tablo 1'in Devamı

	Depr em	Boğaç Han	Geyik Ana	Çocuk Bahçesindeki Bekçi	Özgürlük	Çiftçi ile Çocukları	Çitlembik
1.1.Doğrudan Verilen İletiler							
1.1.1. Anlatıcının Ağzından Verilen İletiler (Anlatma yoluyla)				+		+	
1.1.2. Kahraman(lar)ın Ağzından Verilen İletiler (Konuşma/Konuşturma yoluyla)	+	+			+		
1.2. Dolaylı Verilen İletiler							
1.2.1. Kahraman(lar) Aracılığıyla Verilen İletiler							
1.2.1.1. Kahraman(lar)ın fiziksel özellikleri aracılığıyla verilen iletiler							
1.2.1.2. Kahraman(lar)ın konuşma, eylem, tutum ve davranışları aracılığıyla verilen iletiler							
1.2.1.3. Kahraman(lar)ın içsel süreçleri ve duygu durumları aracılığıyla verilen iletiler							
1.2.1.4. Kahraman(lar)ın dünya görüşü, olaylara/durumlara bakış açısı ve entelektüel/kültürel/sosyal yönleri aracılığıyla verilen iletiler							
1.2.1.5. Kahraman(lar)ın kişilik ve tipik özellikleri aracılığıyla verilen iletiler							
1.2.1.6. Kahraman(lar)ın hedef, amaç ve motivasyonları aracılığıyla verilen iletiler			+				+
1.2.2. Çatışma(lar) Aracılığıyla Verilen İletiler (Bütün hikâye edici metinlerde çatışma, ana fikir/İleti için)			+				+
1.2.3. Mekân (mekânsal öğeler), mekân-insan ilişkisi ve betimlemeler aracılığıyla verilen iletiler							
1.2.4. Zaman ve zaman-insan ilişkisi aracılığıyla verilen iletiler							

Tablo 1'in Devamı

	Tavşan ile Kaplumbağa	Dedemin Öyküsü	İyiliğin Değerini Bilen Kim?	Yaşama Sevinci	Bir Bardak Sütün Hatırı	Pastör
1.1.Doğrudan Verilen İletiler						
1.1.1. Anlatıcının Ağzından Verilen İletiler (Anlatma yoluyla)				+		+
1.1.2. Kahraman(lar)ın Ağzından Verilen İletiler (Konuşma/Konuşturma yoluyla)		+	+			
1.2. Dolaylı Verilen İletiler						
1.2.1. Kahraman(lar) Aracılığıyla Verilen İletiler						
1.2.1.1. Kahraman(lar)ın fiziksel özellikleri aracılığıyla verilen iletiler						
1.2.1.2. Kahraman(lar)ın konuşma, eylem, tutum ve davranışları aracılığıyla verilen iletiler						
1.2.1.3. Kahraman(lar)ın içsel süreçleri ve duygu durumları aracılığıyla verilen iletiler						
1.2.1.4. Kahraman(lar)ın dünya görüşü, olaylara/durumlara bakış açısı ve entelektüel/kültürel/sosyal yönleri aracılığıyla verilen iletiler					+	
1.2.1.5. Kahraman(lar)ın kişilik ve tipik özellikleri aracılığıyla verilen iletiler					+	
1.2.1.6. Kahraman(lar)ın hedef, amaç ve motivasyonları aracılığıyla verilen iletiler	+					
1.2.2. Çatışma(lar) Aracılığıyla Verilen İletiler (Bütün hikâye edici metinlerde çatışma, ana fikir/İleti için)	+				+	
1.2.3. Mekân (mekânsal öğeler), mekân-insan ilişkisi ve betimlemeler aracılığıyla verilen iletiler						
1.2.4. Zaman ve zaman-insan ilişkisi aracılığıyla verilen iletiler						

Ortaokul beşinci sınıf Türkçe ders kitabında yer alan hikâye edici metinlerdeki iletiler incelenmiş ve çeşitli bulgulara ulaşılmıştır (MEB,2019a). Buna göre beşinci sınıf ders kitabında on sekiz adet hikâye edici metin olduğu görülmüş, bu on sekiz hikâye edici metinden on ikisinde

doğrudan ileti verildiği sonucuna ulaşılmıştır. Doğrudan ileti vermenin çoğunlukta olmasının öğrencilerin bilişsel seviyeleri göz önünde bulundurulduğunda olumsuz bir durum olarak değerlendirilmelidir. Nitekim üst düzey bilişsel seviyenin gelişmesi için öğrencilerin dolaylı iletilerle karşılaşması, bu iletilere analiz, değerlendirme ve sentez yöntemiyle ulaşmaları gerektiği düşünülmektedir. Aksi takdirde öğrencilerin eleştirel ve analitik düşünme becerilerinin gelişmesinin önünde bir engel olacağına inanılmaktadır.

Dolaylı verilen iletiler incelendiğinde en çok kullanılan dolaylı iletinin “Kahraman(lar)ın hedef, amaç ve motivasyonları aracılığıyla verilen iletiler” ile “Kahraman(lar)ın konuşma, eylem, tutum ve davranışları aracılığıyla verilen iletiler” olduğu görülmektedir. Öğrencilere zorluklar karşısında pes etmemeleri gerektiği ve hedeflerine sağlam adımlarla yürümelerine olan inançlarını yitirmemelerine yönelik iletiler ile karakterlerin tipik özelliklerini vurgulayıcı mesajların dolaylı iletilerde yoğunlukla işlendiği görülmektedir.

Beşinci sınıf Türkçe ders kitabındaki ilk hikâye edici metnin “İlk Ders” metni olduğu görülmektedir. Metinde “insan sevgisi” ile “çocukluğa özlem” temalarının işlendiği, metnin iletilerinin ise “çocukları sevmeliyiz” olduğu görülmektedir. Metnin iletilerinin “Kahraman(lar)ın dünya görüşü, olaylara/durumlara bakış açısı ve entelektüel/kültürel/sosyal yönleri aracılığıyla verilen iletiler” kapsamına girdiği sonucuna varılmaktadır. Bir diğer hikâye edici metin olan “Çocuk ve Baloncu” metni parası olmadığı için balon alamayan çocuğun hayallerine ulaştığını zannetmesi ve yaşadığı hayal kırıklığını anlatmaktadır. İletisi “azmetmek ve koşullar her ne kadar olumsuz da olsa çizgisini bozmamak” olan metnin iletiyi veriş/sunuş biçimi ise “Kahraman(lar)ın konuşma, eylem, tutum ve davranışları aracılığıyla verilen iletiler” ve “Kahraman(lar)ın hedef, amaç ve motivasyonları aracılığıyla verilen iletiler” çerçevesine girmektedir.

Bir başka hikâye edici metin olan “Mustafa Kemal’in Kağnısı” metni Anadolu kadınının Milli Mücadele yıllarında verdiği mücadeleyi anlatmaktadır. Metnin iletilerini “Söz konusu vatansa gerisi teferruattır.” olarak tanımlarken iletinin “Kahraman(lar)ın konuşma, eylem, tutum ve davranışları aracılığıyla verilen iletiler” ile “Kahraman(lar)ın kişilik ve tipik özellikleri aracılığıyla verilen iletiler” tasnifine uyduğu görülmektedir. Kahramanın idealist tiplmesi ile zorluklar karşısında pes etmemesi ile bu iletiler öğrenciye sunulmaktadır. “6 Mart 1915” metni ise aynı temada yer alan başka bir hikâye edici metindir. Metnin iletilerinin kahramanın ağzından “Vatan sağ olsun” demesi ile doğrudan verilmektedir. İletinin “Kahraman(lar)ın ağzından verilen iletiler (konuşma/konuşturma yoluyla)” kategorisine girdiği görülmektedir.

“Bir Temmuz Gecesi” metni 15 Temmuz darbe girişimini konu edinen bir dinleme/izleme metnidir. Metnin iletilerini, “darbenin demokrasi ve millet iradesi için bir tehdit olduğu, her durumda ve her koşulda millet iradesini her şeyin üstünde tutmak gerektiği” olarak tanımlanabilmektedir. İletinin “Kahraman(lar)ın ağzından verilen iletiler (konuşma/konuşturma yoluyla)” kapsamına girdiği görülmektedir. Bir başka hikâye edici metin olan “Şahin Bey” metni Antep’in işgal edilmesini ve Şahin Bey ile arkadaşlarının gösterdiği direnişini anlatmaktadır. Metnin iletilerinin kahramanın ağzından söylenen “Allah bu vatani kurtarır.” sözleriyle iletilmekte, iletinin ise “Kahraman(lar)ın ağzından verilen iletiler (konuşma/konuşturma yoluyla)” kapsamına girdiği görülmektedir.

“Bu Nehir Bizim” metni iletilerini “zorluklara karşı pes etmemek gerektiği, en içinden çıkılmadık durumlarda dahi bir umut ışığı doğabileceği” olan bir metindir. Metinde iletinin “Kahraman(lar)ın konuşma, eylem, tutum ve davranışları aracılığıyla verilen iletiler” ile “Kahraman(lar)ın hedef, amaç ve motivasyonları aracılığıyla verilen iletiler” kapsamına girdiği sonucuna ulaşılmaktadır. Metinde çevre kirliliğine yol açan bir durum karşısında kahramanın ve arkadaşlarının pes etmeden çabalamaları anlatılmaktadır. Ders kitabında yer alan bir başka metin olan “Deprem” metni, metnin kahramanının deprem esnasında ve sonrasında başından

geçenleri anlatan bir hikâye metnidir. Pişmanlık duygusunun ağır bastığı metinde iletinin kahramanın söylediği “Deprem diye bir şey olduğuna inanmıyordum ama artık inanıyorum.” cümlesi ile doğrudan verilmektedir.

“Boğaç Han” metni, Türk geleneklerinden ad verme geleneğini konu edinen bir hikâye metnidir. Metinde “zekânın önemi” iletisi verilmekte, iletiyi verirken “Kahraman(lar)ın ağzından verilen iletiler (konuşma/konuşurma yoluyla)” tasnifine başvurulmaktadır. İleti doğrudan Dede Korkut’un verdiği tavsiyeler üzerinden okuyucuya aktarılmaktadır. “Geyik Ana” metni ise efsane türünde bir metindir. Metinde Geyik Ana ile kahramanın birlikte başından geçenler konu edilmektedir. Metnin iletisi “zorluklara karşı pes etmemek”, iletinin veriliş/sunuluş biçimi ise “Kahraman(lar)ın hedef, amaç ve motivasyonları aracılığıyla verilen iletiler” kapsamına girmektedir. Görüldüğü üzere benzer iletiler çeşitli metinlerde verilmektedir.

“Çocuk Bahçesindeki Bekçi” metni iletisi kahramanın ağzından verilen bir hikâye metnidir. Metinde bekçinin korku vermek için değil güven vermek için olduğu doğrudan kahramanın ağzından iletilmektedir. Bu noktada ileti “Kahraman(lar)ın ağzından verilen iletiler (konuşma/konuşurma yoluyla)” kategorisine girmektedir. Bir başka hikâye metni olan “Özgürlük” metni ise yine “kahraman(lar)ın ağzından verilen iletiler (konuşma/konuşurma yoluyla)” tasnifine uymaktadır. Metinde özgürlüğün öneminden bahsedilmekte, özgürlükten daha değerli bir şey olmadığı mesajı verilmektedir Bunun yanı sıra metin boyunca dolaylı yoldan sezdirilen iletinin kahramanın ağzından doğrudan aktarılması olumsuz bir durum yaratmaktadır.

“Çiftçi ile Çocukları” metni Orhan Veli Kanık tarafından kaleme alınmış bir hikâye metnidir. Metinde ölmek üzere olan bir çiftçinin çocuklarına vasiyeti konu edilmektedir. İletisi “çalışmanın önemi” olan metinde iletinin veriliş/sunuluş biçimi “Anlatıcının ağzından verilen iletiler (anlatma yoluyla)” kategorisine girdiği sonucuna varılmaktadır. Anlatıcının söylediği “Sade şunu anlatmak istemişti: Dünyada en büyük hazine işti.” dizesi ile ileti doğrudan aktarılmaktadır. “Çitlembik” metni ise kahramanın yaralanan abisini hastaneye yetiştirmek için verdiği mücadeleyi anlatan bir hikâye metnidir. İletisi “ilk yardımın önemi” olan metinde iletinin “Kahraman(lar)ın hedef, amaç ve motivasyonları aracılığıyla verilen iletiler” kapsamına girdiği görülmektedir. Zorluklar karşısında yılmayan kahramanın düşünce ve davranışları bu durumu desteklemektedir.

Bir dinleme/izleme metni olan “Tavşan ile Kaplumbağa” metni yavaşlığı sebebiyle hor gördüğü kaplumbağaya yenilen tavşanın hikâyesini anlatmaktadır. Verilmek istenen mesajın “amaçlarına inanarak yürüyen insanların başaracağı” olduğu metinde iletinin “Kahraman(lar)ın hedef, amaç ve motivasyonları aracılığıyla verilen iletiler” kapsamına girdiği görülmektedir. Yine dolaylı iletilerin de benzer temalar ve mesajlar üzerinde yoğunlaştığı görülmektedir. “Dedemin Öyküsü” metni ise iletisinin doğrudan verildiği bir metindir. Metinde dedenin kahramanımıza verdiği öğütler üzerinden ileti taşınmaktadır. Bu durumda metnin iletisinin “Kahraman(lar)ın ağzından verilen iletiler (konuşma/konuşurma yoluyla)” kategorisine uyduğu sonucuna varılmaktadır.

“İyiliğin Değerini Bilen Kim?” metni bir kurt ile avcının arasında geçenleri konu edinen metindir. Metinde tilki karakterinin söylediği “İyiliğin değeri bilinecek, bilmeyenler cezasını çekecek.” cümlesi ile ileti aktarılmaktadır. İletinin “Kahraman(lar)ın ağzından verilen iletiler (konuşma/konuşurma yoluyla)” tasnifine uyduğu görülmektedir. “Yaşama Sevinci” metni ise yine iletinin doğrudan aktarıldığı bir hikâye metnidir. Metinde kahramanın yıllar boyunca mektup bekleyen komşusuna mektup göndermesi ve yaşadığı sevinç anlatılmaktadır. Metinde geçen “O yaşta nasıl bir yaşama sevinci vermiştim bir insana hep şaşarım.” sözleri ile metnin

iletisi verilmektedir. Dolayısıyla iletinin “Kahraman(lar)ın ağızından verilen iletiler (konuşma/konuşturma yoluyla)” girdiği söylenebilmektedir.

“Bir Bardak Sütün Hatırı” metni yıllar önce ikram edilen bir bardak sütün değerini ve vefayı konu edinen bir metindir. Metinde “yapılan iyiliğin unutulmayacağı, yıllar geçse dahi karşılık bulacağı” iletisi dolaylı yoldan okuyucuya sezdirilmektedir. İletinin “Kahraman(lar)ın dünya görüşü, olaylara/durumlara bakış açısı ve entelektüel/kültürel/sosyal yönleri aracılığıyla verilen iletiler” ile “Kahraman(lar)ın kişilik ve tipik özellikleri aracılığıyla verilen iletiler” kapsamına girdiği görülmektedir. Beşinci sınıf Türkçe ders kitabında yer alan son hikâye metni olan “Pastör” metni kuduz aşısı çalışmalarlarıyla ünlü olan Pastör’ün karşı karşıya kaldığı bir durumu anlatmaktadır. Metinde kurtulma şansı olmayan bir çocuğun üzerinde denenen aşının tüm insanlığa fayda sağlaması konu edilmektedir. İletisi “cesurca eylemlerle insanlığa hizmet etmek, insan sağlığı için faydalı olmak” olan metnin veriliş/sunuluş biçimine göre “Anlatıcının ağızından verilen iletiler (anlatma yoluyla)” kategorisine girdiği sonucuna varılmaktadır.

Verilen metinler ve iletileri incelendiğinde doğrudan verilen iletilerin dolaylı iletilerden daha fazla olduğu sonucuna varılmaktadır. Bu durumun öğrencilerin üst bilişsel becerilerin gelişimine katkıda bulunacağı şüphelidir. Öğrencilere sezdirerek verilecek iletilerin onların metinde analiz, değerlendirme, sentez gibi üst bilişsel becerileri işe koşacağı düşünülmektedir. Eleştirel okuma/dinleme, eleştirel ve analitik düşünme gibi bilişsel eylem ve süreçlerin gelişimi için dolaylı iletilerin verilmesi gerektiği düşünülmektedir. Bunun gerçekleşebilmesi ise metinlerin bilgi iletmek yerine duyumsatıcı ve sezinletici olmasına, çocuğu metindeki anlama götürecek uygun ipuçlarına, söz değerlerine yeni anlamlar yüklenmesine ve renk, çizgi ve sözcüklerin anlatım gücüne gereksinim duyar (Çer, 2016, s.1401-1402).

Ortaokul beşinci sınıf Türkçe ders kitabını inceledikten sonra bundan sonraki tabloda ortaokul sekizinci sınıf Türkçe ders kitabında yer alan hikâye edici metinlerde ileti ögesi “Giriş” bölümünde ortaya konan tasnif aracılığıyla “veriliş/sunuluş biçimine göre” incelenecektir. Elde edilen bulgular tablolaştırılarak ortaya konulacak ve yorumlanacaktır.

Tablo 2. Sekizinci Sınıf Türkçe Kitaplarında Veriliş Biçimine Göre İletiler

	Kaşağı	Kedi ile Fare	Ayaz’ın Definesi	Bayrağımızın Altında	Kınalı Ali’nin Mektubu	Atatürk’ü Gördüm
1.1. Doğrudan Verilen İletiler						
1.1.1. Anlatıcının Ağızından Verilen İletiler (Anlatma yoluyla)			+	+		
1.1.2. Kahraman(lar)ın Ağızından Verilen İletiler (Konuşma/Konuşturma yoluyla)		+			+	
1.2. Dolaylı Verilen İletiler						
1.2.1. Kahraman(lar) Aracılığıyla Verilen İletiler						
1.2.1.1. Kahraman(lar)ın fiziksel özellikleri aracılığıyla verilen iletiler						
1.2.1.2. Kahraman(lar)ın konuşma, eylem, tutum ve davranışları aracılığıyla verilen iletiler						

1.2.1.3. Kahraman(lar)ın içsel süreçleri ve duygu durumları aracılığıyla verilen iletiler	+					
1.2.1.4. Kahraman(lar)ın dünya görüşü, olaylara/durumlara bakış açısı ve entelektüel/kültürel/sosyal yönleri aracılığıyla verilen iletiler						+
1.2.1.5. Kahraman(lar)ın kişilik ve tipik özellikleri aracılığıyla verilen iletiler						
1.2.1.6. Kahraman(lar)ın hedef, amaç ve motivasyonları aracılığıyla verilen iletiler						
1.2.2. Çatışma(lar) Aracılığıyla Verilen İletiler (Bütün hikâye edici metinlerde çatışma, ana fikir/İleti için)	+					+
1.2.3. Mekân (mekânsal öğeler), mekân-insan ilişkisi ve betimlemeler aracılığıyla verilen iletiler						
1.2.4. Zaman ve zaman-insan ilişkisi aracılığıyla verilen iletiler						

Tablo 2'nin Devamı

	Portakal	Masal Ağacı	Peri Bacaları	Robinson Crusoe	Göç Destanı	Kız Kulesi
1.1. Doğrudan Verilen İletiler						
1.1.1. Anlatıcının Ağzından Verilen İletiler (Anlatma yoluyla)						
1.1.2. Kahraman(lar)ın Ağzından Verilen İletiler (Konuşma/Konuşurma yoluyla)						+
1.2. Dolaylı Verilen İletiler						
1.2.1. Kahraman(lar) Aracılığıyla Verilen İletiler						
1.2.1.1. Kahraman(lar)ın fiziksel özellikleri aracılığıyla verilen iletiler						
1.2.1.2. Kahraman(lar)ın konuşma, eylem, tutum ve davranışları aracılığıyla verilen iletiler		+		+		
1.2.1.3. Kahraman(lar)ın içsel süreçleri ve duygu durumları aracılığıyla verilen iletiler	+		+		+	
1.2.1.4. Kahraman(lar)ın dünya görüşü, olaylara/durumlara bakış açısı ve entelektüel/kültürel/sosyal yönleri aracılığıyla verilen iletiler						
1.2.1.5. Kahraman(lar)ın kişilik ve tipik özellikleri aracılığıyla verilen iletiler						

1.2.1.6. Kahraman(lar)ın hedef, amaç ve motivasyonları aracılığıyla verilen iletiler						
1.2.2. Çatışma(lar) Aracılığıyla Verilen İletiler (Bütün hikâye edici metinlerde çatışma, ana fikir/İleti için)	+	+		+	+	
1.2.3. Mekân (mekânsal öğeler), mekân-insan ilişkisi ve betimlemeler aracılığıyla verilen iletiler			+			
1.2.4. Zaman ve zaman-insan ilişkisi aracılığıyla verilen iletiler						

Tablo 2'nin Devamı

	Yılkı Atı	Gündüzünü Kaybeden Kuş	Haritada Bir Nokta	Kalbim Rumeli'de Kaldı	İmece
1.1. Doğrudan Verilen İletiler					
1.1.1. Anlatıcının Ağzından Verilen İletiler (Anlatma yoluyla)					+
1.1.2. Kahraman(lar)ın Ağzından Verilen İletiler (Konuşma/Konuşturma yoluyla)					
1.2. Dolaylı Verilen İletiler					
1.2.1. Kahraman(lar) Aracılığıyla Verilen İletiler					
1.2.1.1. Kahraman(lar)ın fiziksel özellikleri aracılığıyla verilen iletiler					
1.2.1.2. Kahraman(lar)ın konuşma, eylem, tutum ve davranışları aracılığıyla verilen iletiler					
1.2.1.3. Kahraman(lar)ın içsel süreçleri ve duygu durumları aracılığıyla verilen iletiler	+	+	+		
1.2.1.4. Kahraman(lar)ın dünya görüşü, olaylara/durumlara bakış açısı ve entelektüel/kültürel/sosyal yönleri aracılığıyla verilen iletiler				+	
1.2.1.5. Kahraman(lar)ın kişilik ve tipik özellikleri aracılığıyla verilen iletiler					
1.2.1.6. Kahraman(lar)ın hedef, amaç ve motivasyonları aracılığıyla verilen iletiler					
1.2.2. Çatışma(lar) Aracılığıyla Verilen İletiler (Bütün hikâye edici metinlerde çatışma, ana fikir/İleti için)	+	+	+	+	
1.2.3. Mekân (mekânsal öğeler), mekân-insan ilişkisi ve betimlemeler aracılığıyla verilen iletiler					
1.2.4. Zaman ve zaman-insan ilişkisi aracılığıyla verilen iletiler					

Sekizinci sınıf Türkçe ders kitabındaki metinler incelendiğinde on yedi adet hikâye edici metin tespit edilmiştir (MEB,2019b). Bu on yedi hikâye edici metnin veriliş/sunuluş biçimine göre iletileri incelendiğinde altı metinde iletinin doğrudan verildiği görülmüştür. İletisi dolaylı verilmiş olan on bir metnin iletileri incelendiğinde en sık kullanılan ileti türünün yedi adetle “Kahraman(lar)ın içsel süreçleri ve duygu durumları aracılığıyla verilen iletiler” tasnifine uyan ileti türü olduğu sonucuna ulaşılmıştır. Sıklık açısından incelendiğinde ikişer adet ile “Kahraman(lar)ın dünya görüşü, olaylara/durumlara bakış açısı ve entelektüel/kültürel/sosyal yönleri aracılığıyla verilen iletiler” ile “Kahraman(lar)ın konuşma, eylem, tutum ve davranışları aracılığıyla verilen iletiler” kategorisine giren iletiler olduğu tespit edilmiştir. Dolaylı ileti vermenin doğrudan ileti vermeye göre çok daha fazla olduğu tespit edilmiştir ki bu durum okuduğunu/dinlediğini anlama, eleştirel okuma/dinleme, eleştirel ve analitik düşünme vb. açılardan önemli ve istendik bir durumdur.

Ders kitabında yer alan metinler incelendiğinde “Ayaz’ın Definesi”, “Bayrağımızın Altında” ve “İmece” metninde “Anlatıcının Ağzından Verilen İletiler (Anlatma yoluyla)” tasnifine uygun iletiler verildiği görülmüştür. Bunların yanı sıra “Kedi ile Fare”, “Kınalı Ali’nin Mektubu” ve “Kız Kulesi” metnlerinde “Kahraman(lar)ın Ağzından Verilen İletiler (Konuşma/Konuşturma yoluyla)” tasnifine uygun iletiler verilmiştir. Bu durum öğrencilerin yaş ve gelişim özellikleri düşünüldüğünde uygun görülmemektedir. Bu yaş seviyesindeki öğrencilere eleştirel okuma ve analitik düşünme yapmaları için dolaylı iletiler aracılığıyla ulaşmak daha uygundur.

Dolaylı olarak verilen metinler ele alındığında “Kaşağı” metninin “iftiranın kötülüğü ve yarattığı pişmanlık” iletisini “Kahraman(lar)ın içsel süreçleri ve duygu durumları aracılığıyla verilen iletiler” tasnifi altında verdiği görülmektedir. Metinde kahramanın suçunu kardeşinin üzerine atması üzerine yaşadığı pişmanlık anlatılmaktadır. “Atatürk’ü Gördüm” metni ise Atatürk’ün son günlerinde yaptığı Adana gezisinde onu istasyonda gören yazarın anılarını konu alan bir hikâyedir. Hatay’ın anavatana katılması ile ilgili fikirlerini sunan ve halka çalışmayı öğütleyen Atatürk’ün Türkiye ile ilgili görüşleri ve vatan sevgisi dikkate sunulmaktadır. Metnin iletisinin “vatan sevgisi, çalışmanın önemi” temasıyla ilişkili olduğu söylenebilir. Bu nedenle ileti, “Kahraman(lar)ın dünya görüşü, olaylara/durumlara bakış açısı ve entelektüel/kültürel/sosyal yönleri aracılığıyla verilen iletiler” kategorisi altında değerlendirilebilir.

Sekizinci sınıf Türkçe ders kitabında yer alan bir başka metin olan “Robinson Crusoe” metni ise bir dinleme metnidir. Metnin başında anlatıcının söylediği “ıssız bir adaya düşen bir adamın hayatın bütün zorluklarına karşı yalnız başına verdiği mücadeleyi ve var olma savaşını anlatan Robinson Crusoe adlı romandan alınan bir bölümü dinleyeceksiniz.” (MEB,2019b, s.168) şeklindeki sözler ile öğrenciye ileti sezdirilmektedir. İletisi “doğada zorluklara karşı tek başına pes etmeden mücadele etmek” düşüncesine dayanan metinde ileti, dolaylı ileti verme bağlamında “Kahraman(lar)ın konuşma, eylem, tutum ve davranışları aracılığıyla verilen iletiler” kategorisinde düşünülebilir. Sözen (2022) sezdirme işleminden bahsederken iletinin bir meyvedeki vitamin gibi metnin tamamına yayılarak verilmesi gerektiğinden bahsetmiştir (s.791). Bu açıdan bakıldığında “Robinson Crusoe” metninde verilmek istenen iletinin metnin tamamına yayılarak okuyucuya sezdirildiği görülür.

“Portakal” metni ailesinden uzakta yatılı okuyan kahramanın ailesini duyduğu özlemi konu edinen bir metindir. Metinde “Kahraman(lar)ın içsel süreçleri ve duygu durumları aracılığıyla verilen iletiler” tasnifine uygun bir ileti aktarımı yapıldığı görülmektedir. “Masal Ağacı” metni ise metnin yazarının tatilde yaşadığı ve başından geçen olayları anlattığı bir hikâyeye metnidir. “Yaşam sevinci” teması üzerinden iletisi verilen metnin “Kahraman(lar)ın içsel süreçleri ve duygu durumları aracılığıyla verilen iletiler” kapsamına girdiği söylenebilir. Bu noktada iç

monologların yoğun olması da bu durumu desteklemektedir. “Peri Bacaları” metni bu bölgenin ve yapıların nasıl oluştuğunu konu edinen bir efsaneyi öğrencilere aktarmaktadır. Yazarın anlattıklarından hareketle metnin iletisinin “iyi insanlara kötülük işlemeyeceği” olduğu görülmekte ve iletinin tasnifinin “Kahraman(lar)ın içsel süreçleri ve duygu durumları aracılığıyla verilen iletiler” tasnifine uygun olduğu görülmektedir. Yine “Göç Destanı” metni bir Türk destanıdır. Türkler için kutsal olan bir taşın Çinlilere verilmesi üzerine Türk milletinin yaşadığı uğursuzluk anlatılmaktadır. Metnin iletisinin “kutsalın değerli kılınması”, iletinin verilme biçiminin ise “Mekân (mekânsal ögeler), mekân-insan ilişkisi ve betimlemeler aracılığıyla verilen iletiler” kapsamına girdiği görülmektedir. Mekân üzerinden ileti verilmesi öğrencilerin üst düzey düşünme becerilerini işe koştugu için istendik bir durumdur.

“Yılkı Atı” metni bir grup atın doğada düşmanları olan kurtlara karşı verdiği mücadeleyi konu edinmektedir. Metinde verilmek istenen iletinin birlik olmanın önemi” olduğu, iletinin verilme biçiminin ise “Kahraman(lar)ın içsel süreçleri ve duygu durumları aracılığıyla verilen iletiler” kategorisine girdiği görülmektedir. “Gündüzünü Kaybeden Kuş” metni ise yine “Kahraman(lar)ın içsel süreçleri ve duygu durumları aracılığıyla verilen iletiler” kategorisine giren bir iletiye sahiptir. Metinde avcı tarafından vurulan Miho kuşunun gücü bitene kadar uçuşu ve bu esnada aklından geçenler konu edilmektedir. Sait Faik tarafından kaleme alınan “Haritada Bir Nokta” metni, yazarın haksızlığa uğrayan bir işçinin durumuna şahit olması ve içinden geçenleri anlatılmaktadır. İletinin “acımaz olmanın kötülüğü” olduğu, verilme biçiminin ise “Kahraman(lar)ın içsel süreçleri ve duygu durumları aracılığıyla verilen iletiler” kapsamına girdiği söylenebilmektedir. “Kalbim Rumeli’de Kaldı” metni mübadele dönemini konu edinen bir metindir. Metinde evinden ve savaş dolayısıyla eşinden ayrı kalan kahramanın eşinin yıllar sonra çıkıp gelmesiyle yaşadığı hisler anlatılmaktadır. Metnin iletisi “Ayrılığın ve kavuşmanın hissettirdikleri”, verilme biçimi ise “Kahraman(lar)ın dünya görüşü, olaylara/durumlara bakış açısı ve entelektüel/kültürel/sosyal yönleri aracılığıyla verilen iletiler” sınıflandırmasına uygun olduğu görülmektedir.

4. TARTIŞMA VE SONUÇ

Çalışmamızda hikaye edici metinlerde ileti ögesini ele alan tasnifler ele alınmış ve ilgili alanyazında bu doğrultuda inceleme yapılmıştır. Alanyazın incelendiğinde hikaye edici metinlerdeki ileti ögesini ele alan çalışmaların hemen hemen çoğunda benzer bir yaklaşımda bulunduğu görülmüştür. Araştırmacıların büyük bir kısmının iletileri doğrudan ve dolaylı olarak iki kategoride incelediği ancak bu kategorileri detaylandırmadığı sonucuna varılmıştır. İlgili alanyazında var olan bu eksikliğin günümüzün en önemli becerilerinden olan eleştirel okuma ile üst düzey düşünme becerisini karşılamadığı kanaatine varılmış ve bu yönde bir sınıflandırmaya gidilmiştir.

Hikâye edici metinlerde “ileti” ögesi; karakterler (davranış, eylem, tutum, konuşmalar vb.), metni oluşturan olaylar, çatışma, zaman, mekân vb. ögeler aracılığıyla okura taşınmaktadır. Bu ögeler, hikâye edici metinlerde ileti ögesini anlamlı kılan ögelerdir ve iletinin okuyucuya taşınmasında çeşitli işlevleri yerine getirmektedirler. Hatta çatışma ögesi, her hikâye edici metinde ileti ögesine ulaşmayı sağlayan başlıca ögedir. Hikâye edici metinleri oluşturan bu ögeler (kişi kadrosu, mekan, zaman, olay, vb.) ile ileti ögesi arasında doğrudan bir ilişki olduğu görülmüş ve yeni bir sınıflandırma ihtiyacı olduğu görülmüştür. İncelenen tasniflerde görülen eksikler bu yeni verilen tasnifle giderilmeye çalışılmıştır.

Ortaya koyduğumuz tasniften hareketle beşinci ve sekizinci sınıf Türkçe ders kitaplarındaki hikâye edici metinler incelenmiş ve çeşitli sonuçlar elde edilmiştir. Beşinci sınıf Türkçe ders kitabındaki iletiler incelendiğinde on sekiz adet hikâye edici metin olduğu görülmüştür. Bu metinlerden on ikisinde doğrudan ileti, altısında ise dolaylı ileti verildiği sonucuna ulaşılmıştır. Sekizinci sınıf Türkçe ders kitabındaki hikâye edici metinler incelendiğinde ise on yedi hikâye

edici metin olduğu görülmüştür. Bu metinlerden altısında doğrudan ileti, on birinde ise dolaylı ileti olduğu sonucuna ulaşılmıştır. Hedef kitleye göre öğrencilerin bilişsel ve duyuşsal özellikleri dikkate alındığında beşinci sınıf seviyesindeki hikâye edici metinlerin sayısının sekizinci sınıf seviyesindeki hikâye edici metinlere göre sayısının neredeyse aynı olduğu görülmektedir. Sınıf seviyesi arttıkça bilgi seviyesinin de doğru orantılı olarak arttığı düşünüldüğünde sekizinci sınıf seviyesinde hikâye edici metinlerin sayısının fazla olduğu düşünülmektedir. Bilgilendirici metinlerin oranının yaşla orantılı olarak artması tavsiye edilmektedir.

Verilen iletilerin oranları incelendiğinde beşinci sınıfta on iki doğrudan ileti verilirken sekizinci sınıfta bu sayının altıya düştüğü görülmektedir. Doğrudan iletilerin sayısının azaltılmasının öğrencilerin üst düzey düşünme becerilerine katkı sağlayacağı düşünülmekte ve olumlu bir gelişme olarak değerlendirilmektedir. Metinde verilmek istenen iletilerin metnin dokusuna işlenmesinin öğrencide eleştirel düşünme, analitik okuma yapma, karşılaştırma ve değerlendirme yapma gibi becerileri işe koşacağı düşünülmektedir. Bu durumun öğrenci gelişimi açısından olumlu olduğu düşünülmektedir. Dolaylı verilen iletiler incelendiğinde beşinci sınıf seviyesinde altı dolaylı ileti verilirken sekizinci sınıf seviyesinde ise on bir dolaylı ileti verildiği görülmektedir. Doğrudan verilen iletilerde olduğu gibi dolaylı iletilerde de istendik yönde bir değişim olduğu görülmektedir.

İletileri hedef kitleye görelilik açısından ele aldığımızda sınıf seviyesi arttıkça öğrencilerde bilişsel seviyeyle uyumlu olarak dolaylı iletiler verilmesinin öğrencilere katkı sağlayacağı düşünülmektedir. Dolaylı ileti vermenin doğrudan ileti vermeye göre hikâye edici metinlerin kullanımı bağlamında çok daha fonksiyonel olduğu, öğrenme sürecinden alınacak verimi artırdığı, okuduğunu/dinleme anlama, eleştirel okuma/dinleme ve eleştirel/analitik düşünmeye daha uygun olduğunu ifade etmek gerekir. Bu veriler ışığında ders kitaplarındaki hikâye edici metinlerin sayısının düzenlenmesi gerektiği ve ileti verme yollarında çeşitlendirilmeye ihtiyaç duyulduğu sonucuna varılmaktadır.

KAYNAKÇA

- Akçay, S. (2015). *Samed Behrengi'nin hikâyelerindeki eğitsel iletiler üzerine bir araştırma*, Yüksek Lisans Tezi, İstanbul Aydın Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, İstanbul.
- Aksan, D. (2000). *Her yönüyle dil ana çizgileriyle dil bilim*, Ankara: Türk Dil Kurumu Yayınları.
- Arıncı, A. F. (2018). *Okuma eğitimi*, Ankara: Pegem Akademi.
- Ay, Ş. (2005). Eleştirel düşünme öğretimi ve Bloom'un aşamalı sınıflaması. *Abant İzzet Baysal Üniversitesi Eğitim Fakültesi Dergisi*, 5(2), 165- 173.
- Babacan, M. (2009). *Yazılı ve sözlü anlatım: Kompozisyon bilgileri*, İstanbul: Akademik Kitaplar.
- Beyreli, L., Celepoğlu, A., & Çetindağ, Z. (2017). *Metin türleri, yazılı ve sözlü anlatım içinde* (s.108-129), Ankara: Pegem Akademi.
- Biancarosa, C. & Snow, C. E. (2006). *Reading next—A vision for action and research in middle and high school literacy: A report to carnegie corporation of New York* (2nd ed.). Washington, DC: Alliance for Excellent Education.
- Bulut, Y. & Yıldız, N. *Yazılı Anlatım ve Türleri (öykü/hikâye ve roman)*. Erişim Adresi: <https://turkdili.marmara.edu.tr/dosya/turkdili/TRD.122%20Bahar%20D%C3%B6nem%20Ders%20C4%B0%C3%A7erikleri/TRD122-01.%20C3%9Cnite.pdf>

- Cesur, E. & Baş, B. (2015). Mavisel Yener'in çocuklara yönelik öykülerindeki eğitsel iletiler üzerine bir araştırma. *Ana Dili Eğitimi Dergisi*, 3(3), 64-76.
- Cihangir, A. (2023). *Ortaokul Türkçe ders kitaplarındaki hikâye edici metinlerde ileti ögesi*, Yüksek Lisans Tezi, Başkent Üniversitesi Eğitim Bilimleri Enstitüsü, Ankara.
- Çağlayan, A. (2013). *Ahlak pusulası, ahlak ve değerler eğitimi*, İstanbul: DEM Yayınları.
- Çer, E. (2016). *Çocuk edebiyatı: 0-6 yaş çocuk kitaplarında çocuk gerçekliği ve çocuğa yönelik*. Ankara: Eğiten Kitap.
- Çetindağ, Z. (2017). Okuma. Beyreli, L. & Çetindağ, Z. (Ed.), *Yazılı ve sözlü anlatım içinde*. Ankara: Pegem Akademi.
- De Beaugrande, A. & Dressler, W. U., (2002) *Introduction to text linguistic*, London: Longman.
- De La Garanderie, A. (1990). *Pour une pédagogie de l'intelligence*, Paris: Le Centurion.
- Demirel, M. (1992). Temel boyutlarıyla okuduğunu kavrama süreci, *Hacettepe Üniversitesi Eğitim Fakültesi Dergisi*, 8, 325-334.
- Demirel, Ö. (2010). *Öğretim ilke ve yöntemleri-öğretme sanatı*, Ankara: Pegem Yayınları.
- Devellioğlu, F. (2008). *Osmanlıca-Türkçe ansiklopedik lûgat*, Ankara: Aydın Kitapevi.
- Elder, L. ve Paul, R. (2004). *The miniature guide to the human mind: How It learns – How It mislearns*, ABD: The Foundation for Critical Thinking.
- Günay, D. (2003). *Metin bilgisi*, İstanbul: Multilingual Yayıncılık.
- Güneş, F. (2012). Öğrencilerin düşünme becerilerini geliştirme, *Türklük Bilimi Araştırmaları*, (32), 127-146.
- Güneş, F. (2013a). Türkçe öğretiminde metin seçimi, *Ana Dili Eğitimi Dergisi*, 1(1), 1-12.
- Güneş, F. (2013b). Türkçede metin öğretimi yerine metinle öğrenme, *Adıyaman Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Dergisi Türkçenin Eğitimi Öğretimi Özel Sayısı*. 6 (11), 603-637.
- Güneş, F., (2021), Düşünme nedir? Nasıl öğretilir?. *Eleştirel ve Analitik Düşünme içinde* (s. 2-24). Ankara: Pegem Akademi.
- Helimoğlu Yavuz, M. (2009). *Masallar ve eğitimsel işlevleri*. İstanbul: Cumhuriyet Kitapları.
- Horiba, Y. (2000). Reader control in reading: Effects of language competence, text type, and task, *Discourse Processes*, 29(3), 223-267. doi: 10.1207/S15326950dp2903_3
- Kaplan, K. (2013). *Hidayet Karakuş'un roman ve hikâyelerinde yer alan eğitsel iletiler*. Yüksek Lisans Tezi, Afyon Kocatepe Üniversitesi, Afyonkarahisar.
- Kuşdemir, Y. & Katrancı, M. (2016). Okumada kaygı ve anlama: Ana fikri bulamıyorum öğretmenim!. *Eğitim ve Bilim*, 41(183), 251-266. doi: <http://dx.doi.org/10.15390/EB.2016.4951>
- Milli Eğitim Bakanlığı Talim ve Terbiye Kurulu Başkanlığı. (2019a). *Ortaokul ve İmam Hatip Ortaokulu Türkçe 5. Sınıf Ders Kitabı*. Ankara: Anıttepe Yayıncılık.
- Milli Eğitim Bakanlığı Talim ve Terbiye Kurulu Başkanlığı. (2019b). *Ortaokul ve İmam Hatip Ortaokulu Türkçe 8. Sınıf Ders Kitabı*. Ankara.
- Nickerson, R. S. (1988). On improving thinking through instruction. *Review of Research in Education*, 15(1), 3-57. doi:10.3102/0091732X015001003

- Özdemir, E. (1983). *Okuma sanatı*. İstanbul: Varlık Yayınları.
- Özdemir, E. (2005). *Eleştirel okuma*. İstanbul: Bilgi Yayınevi.
- Özden, Y. (2005). *Öğrenme ve öğretme*. Ankara: Pegem Akademi.
- Özkan, E. & Başkan, A. (2020). Okuma ve söz varlığı ilişkisi. Kaya, M. & Kardaş, M.K. (Ed.), *Okuma Eğitimi*, Ankara: Pegem Akademi.
- Peregoy, S. F., & Boyle, O. F. (2000). English learners reading English: What we know, what we need to know. *Theory Into Practice*, 39(4), 237-247.
- Sever, S. (2017). *Çocuk ve edebiyat*. (Dokuzuncu baskı). İzmir: Tudem Yayıncılık.
- Söylemez, Y. (2018). 2018 Türkçe Dersi Öğretim Programındaki kazanımların üst düzey düşünme becerileri açısından değerlendirilmesi. *Atatürk Üniversitesi Türkiyat Araştırmaları Enstitüsü Dergisi*, (63), 345-384.
- Sözen, Y. (2022). Melike Günyüz'ün "Nasrettin Hoca ve Cimri Komşusu" adlı hikâyesinin çocuk edebiyatını yapılandıran temel öğeler bağlamında incelenmesi. *Folklor Akademi Dergisi*, 5(3), 778-793
- Stevens, R. J., Slavin, R. E., & Farnish, A. M. (1991). The effects of cooperative learning and direct instruction in reading comprehension strategies on main idea identification. *Journal of Educational Psychology*, 83(1), 8-16. Doi:10.1037/0022-0663.83.1.8
- Stevick P. (2004). *Roman teorisi*. (S. Kantarcıoğlu, Çev.), Ankara: Akçağ Yayınları.
- Temizkan M., & Atasoy A. (2014). Türkçe ders kitaplarında yer alan hikâyeye türündeki metinlerin üst yapı açısından değerlendirilmesi. *Uluslararası Türkçe Edebiyat Kültür Eğitim (Teke) Dergisi*, 3(3), 210- 237.
- TS (2023). *Türkçe Sözlük*. <https://sozluk.gov.tr/> (Erişim tarihi: 17 Ekim 2023).
- Williams, J. P. (2005). Instruction in reading comprehension for primary-grade students: A focus on text structure. *The Journal Of Special Education*, 39(1), 6-18.
- Yalçın, S. K. & Şengül, M. (2007). Dilin iletişim süreci içerisindeki rolü ve işlevleri. *Turkish Studies*, 2 (2), 749-769.
- Yeşilyurt, N. (2018). Ösküs Uul destanında mitik mekân ve gerçek mekân. *Çeşm-i Cihan: Tarih Kültür ve Sanat Araştırmaları Dergisi E-Dergisi*, 5(1), 194-211.
- Zıllıoğlu, M. (2007). *İletişim nedir?*. İstanbul: Cem Yayınevi.

Ortaokul 5. ve 8. Sınıf Türkçe Ders Kitaplarındaki Hikâye Edici Metinlerde İleti Ögesinin İncelenmesi

Investigation of the Message Element in Narrative Texts in the 5th and 8th Grade Turkish Textbooks of Secondary School

Ahmet CİHANGİR

EXTENDED ABSTRACT

Introduction

Today, with the influence of changing and developing technologies, the need for individuals to be qualified in various aspects has increased. Countries use education as a tool to enable individuals, the smallest and basic unit of society, to keep up with and assimilate this rapid change. The quality of education in a country is measured by the quality of the tools and equipment used. Considering that the most frequently used materials among the tools and equipment used in schools are textbooks, it is concluded that textbooks and therefore textbook texts are of great importance.

In addition to cognitive development, textbooks aim to provide students with affective skills. Various narrative texts are used to impart these affective skills. Through these texts, which are prepared according to the age and developmental level of students, students can observe and interpret various experiences of daily life. Considering the frequency with which textbooks are used, it can be seen that the qualities of narrative texts are important for a quality education.

Texts are classified as informative texts and narrative texts. While informative texts aim to provide direct information to the reader, narrative texts seem to be based on emotions and events. Elements such as character, place, time and conflict are used to convey these emotions and events. These elements are of great importance in terms of conveying the message intended to be given in the text to the reader. Finding these messages depends on the reader using high-level cognitive skills such as analytical and critical reading. It is thought that the individual must have analytical and critical reading skills in order to find these messages woven into the texture of the text.

If one examines the studies that have been conducted in this area, one finds that messages are treated in a one-dimensional classification as direct messages and indirect messages according to the way they are presented. It is ignored that elements such as character, time, place and conflict in the structure of narrative texts affect the delivery of indirect messages. In addition, the messages given should be examined not only in terms of presentation but also thematically. In our study, we introduce a new classification in order to eliminate this lack of classification.

1. Messages According to Their Presentation Form

1.1. Direct Messages

1.1.1. Messages Given from the Narrator's Mouth (via Narration)

1.1.2. Messages Given from the Mouth of the Hero(s) (via Speech/Making Speech)

1.2. Indirect Messages

1.2.1. Messages Sent Through Hero(s)

- 1.2.1.1. Messages given through the physical characteristics of the hero(s)
- 1.2.1.2. Messages given through the speech, actions, attitudes and behaviors of the hero(s)
- 1.2.1.3. Messages given through the internal processes and emotional states of the hero(s)
- 1.2.1.3. Messages given through the hero(s)' worldview, perspective on events/situations and intellectual/cultural/social aspects
- 1.2.1.4. Messages given through the personality and typical characteristics of the hero(s)
- 1.2.1.5. Messages given through the physical characteristics of the hero(s)
- 1.2.1.6. Messages given through the goals, objectives and motivations of the hero(s)
- 1.2.2. Messages Given Through Conflict(s) (In all narrative texts, conflict is the basic element for the main idea/message)
- 1.2.3. Messages given through space (spatial elements), space-human relationship and descriptions
- 1.2.4. Messages given through time and time-person relationship

2. Messages Given According to Thematic Areas (Concepts/Facts/Values)

- 2.1. Messages Given Based on Personal Development (Intellectual, Cultural, Social, Academic, etc.)
- 2.2. Messages Given Based on Social Life
- 2.3. Messages Given Based on Ethical/Moral/Human Concepts/Facts/Values
- 2.4. Messages Given Based on Cultural/National Concepts/Facts/Values
- 2.5. Messages to Other Cultures/Nations (Cultural Diversity) and Civilizations
- 2.6. Messages to Nature and the Universe (Cihangir and Demir, 2023).

Higher-level thinking skills such as critical reading and analytical reading reveal the individual's approach to problems and situations. The individual's ability to use these skills shows that he or she has abilities at higher-level processing levels such as analysis, synthesis and evaluation. Nowadays, it is important for modern people to have these skills, not only in terms of reaching the source of information and questioning its accuracy, but also in reaching the message the author wants to give.

Narrative texts in Turkish secondary school textbooks are of great importance for students to acquire high-level skills and use these skills. Giving the messages in the texts directly or indirectly to the reader affects the skills the reader will use to reach these messages. Direct messages allow the reader to reach the message without making any effort. In this case, the reader does not need higher order thinking skills. On the contrary, presenting the intended message in the text indirectly will cause the reader to use high-level cognitive skills such as critical reading and analytical reading and make an effort to find the message absorbed in the texture of the text. This will contribute to the positive development of the individual.

There are some situations that need to be taken into consideration when it comes to presenting a message to the reader. The age and developmental level of the individual should be taken into consideration in the texts to be presented to the reader. It is believed that direct messages are preferable to indirect messages at younger age levels, such as infancy and early childhood. It is predicted that this age group, which cannot yet perceive abstract concepts and operations, will have difficulties in reaching indirect messages. Similarly, it is thought that giving direct messages in older age groups will not contribute to the cognitive development of students. It is

also thought that it is pointless to present lower level messages to individuals at a certain level of development. Considering the target audience of Turkish secondary school textbooks, it corresponds to the age group of the end of childhood and the beginning of adolescence. It is seen that students in this age group begin to transition from the concrete operational period to the abstract operations period. It is thought that giving individuals texts that will improve them during this transition period will be beneficial. In our study, we compared and examined the messages in the narrative texts in the fifth and eighth grade Turkish textbooks.

Method

When examined in terms of cognitive development, it is thought that examining the age groups corresponding to the fifth and eighth grades is suitable for the subject of our research. It is thought that considering these two age groups, which are accepted as the end of middle childhood and the beginning of adolescence, will contribute to our research in terms of educational development and differences. We will also apply the classification we created in our study to the message element in the narrative texts in the fifth and eighth grade textbooks and consider how the message should be included in the texts. In this direction, our study is limited to the Turkish 5th and 8th grade textbooks used by the Ministry of National Education in the 2022-2023 academic year. Our study is qualitative research and since document-based data will be examined, it was based on the document analysis method.

Findings, Result And Discussion

Considering the developmental levels, it was thought that examining the fifth and eighth grade textbooks would be useful to show the differences. When the mentioned textbooks were examined, it was seen that there were eighteen narrative texts in the fifth grade textbook. When these texts were examined, it was concluded that twelve of them gave a direct message and six of them gave an indirect message. When the eighth grade textbook was examined, it was seen that there were seventeen narrative texts. It was concluded that six of these seventeen narrative texts gave a direct message, and eleven gave an indirect message. Considering the target audience, it is concluded that the increase in the number of indirect messages is a positive development. Considering the necessity of employing high-level cognitive skills in direct proportion to cognitive development, this situation is considered a pleasing development. It should be noted that in the context of using narrative texts, giving indirect messages is much more functional than giving direct messages, increases the efficiency of the learning process, and is more suitable for reading/listening comprehension, critical reading/listening and critical/analytical thinking. In addition, considering that informative texts should increase as the age level increases, it is thought that the number of narrative texts at the eighth grade level is high. As a result, it is thought that the number of narrative texts in textbooks and the methods of delivering messages should be regulated.